

Фукуяма; пер. с англ. М. Б. Левина. – М.: АСТ: АСТ Москва: Полиграфиздат, 2010. – 588, [4] с. – (Психология).

References

1. Kojen S. Proval krestovogo pohoda SShA i tragedija postkommunisticheskoy Rossii / Stiven Kojen. – М.: Nauch. – issled. centr “AIRO–HH”, 2001. – 303 s.
2. Hantington S. Stolknovenie civilizacij? / S.Hantington // Polis. – 1994. – № 1. – S.68–70.
3. Fukujama F. Konec istorii i poslednij chelovek / Frjensis Fukujama; per. s angl. M.B. Levina. – М.: АСТ: АСТ Москва: Полиграфиздат, 2010. – 588, [4] с. – (Психология).

Kozma V.V., Political Science, Associate Professor, Department of Philosophy, History and Sociology, National University of Physical Education and Sport of Ukraine (Ukraine, Kiev), kozma_v@meta.ua

Geopolitical interests of Ukraine: problems selection

Examines the current geopolitical concepts and issues updates ideological – theoretical and methodological bases of research geopolitical interests. Pointed out the major geopolitical interests of Ukraine and the model implements the foreign policy of the Ukrainian stat, taking into account national interests.

Keywords: interests, geopolitical interests, geopolitical concepts, national interests, national security.

Козьма В. В., кандидат политических наук, доцент, доцент кафедры философии, истории и социологии, Национальный университет физического воспитания и спорта Украины (Украина, Киев), kozma_v@meta.ua

Геополитические интересы Украины: проблема выбора

Рассматриваются современные геополитические концепции и вопросы обновления идейно–теоретических и методологических основ исследования геополитических интересов. Автором очерчены основные геополитические интересы Украины и предложена модель реализации внешнеполитического курса украинского государства с учетом национальных интересов.

Ключевые слова: интересы, геополитические интересы, геополитические концепции, национальные интересы, национальная безопасность.

* * *

УДК 355/359

Курас А. І.

молодший науковий співробітник відділу теоретичних та прикладних проблем політології, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса (Україна, Київ), artemkuras@ukr.net

ОСНОВНІ ВІТЧИЗНЯНІ КОНЦЕПЦІЇ І ШКОЛИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Проаналізовано основні концепції щодо вивчення поняття “безпека”, які були представлені сового часу відомими та видатними українськими громадськими діячами та політиками. Доведено, що термін “безпека” частіше став з’являтися в науковій думці під час Першої світової війни та глибше увійшов у політичний дискурс після Другої світової війни. Підкреслюється, що питанням національної безпеки займалися такі українські установи, як Національний інститут проблем міжнародної безпеки, Інститут проблем національної безпеки, Інститут політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса.

Ключові слова: безпека, національна безпека, концепції національної безпеки, національна безпека України.

Дослідження комплексу проблем пов’язаних із національною безпекою Української держави неможливо без аналізу методології дисертаційної роботи. Сучасні науковці відзначають, що “в умовах, коли академічна наука в Україні продовжує значною мірою перебувати під впливом оціночних підходів до висвітлення проблем, викликаних потребами державного і національного будівництва, вітчизняний методологічний апарат та відповідна концептуально-термінологічна база досліджень національної безпеки і суміжних сфер (міжнародної безпеки, політичної безпеки тощо) продовжує лише формуватися та позбуватися елементів ідеологічності та заангажованості” [1, с. 19].

Перші концепції, що стосуються змісту понять “безпека”, “національна безпека”, “державна безпека” з’явилися ще наприкінці XIX – на початку XX ст. Відомі українські громадсько-політичні діячі, історики – М. Драгоманов, М. Грушевський, І. Франко та багато інших в умовах бездержавності української нації зуміли у низці фундаментальних досліджень окреслити основні віхи українського народу, проілюструвати фактори, які загрожували безпеці Київської Русі, Галицько-Волинській державі, а також Гетьманщині, привели до занепаду цих держав.

У цей же період українська політологічна та історична думка зазнали значного впливу антиукраїнського законодавства російського царату у національно-культурній сфері, що надовго загальмувало державотворчий поступ, а отже на науковому рівні унеможливило дослідження комплексу проблем пов’язаних із національною безпекою.

Ситуація для українських вчених суттєво не змінилася й напередодні Першої світової війни, хоча відзначимо, що під впливом поляризації Європи (зумовлено діяльністю двох військово-політичних блоків – Антанти та Троїстого Союзу), у Російській імперії все більше ваги у широких колах громадськості приділялося проблемі “безпеки” імперії”, захисту громадян перед можливим військовим конфліктом.

Проте у складних суспільно-політичних умовах російський царат не гарантував безпеку етнічним меншинам держави, дбаючи, передусім, про росіян. Ще у 80 – 90-х рр. XIX ст. уряд розпочав дискримінацію німецьких колоністів – їм заборонялося мати власність і селитися за межами міських поселень. Більше того, місцева влада нерідко виселяла німецьких колоністів, які орендували землю згідно зі словесними договорами, забороняла представникам цього народу відкривати нові фабрики, заводи, орендувати підприємства.

Після початку Першої світової війни (1914 – 1918 рр.) все частіше у науковому обігу зустрічаємо термін “безпека” у зовнішньополітичному контексті, що звичайно зумовлено військовим конфліктом. Значне зацікавлення громадськості починають викликати заходи влади щодо забезпечення безпеки громадян у військових умовах, зовнішні загрози та внутрішньополітичні чинники, що загрожували суверенітету та цілісності Російської імперії.

В іншій імперії – Австро-Угорській, у складі якої перебували західноукраїнські землі, існували значно кращі умови для національно-культурного розвитку українців, діяльності громадських організацій та політичних партій. Однак незважаючи на цей факт, термін “державна безпека” не розроблявся на науковому рівні українськими вченими, а поразка у державотворчих змаганнях Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) (1918 – 1919 рр.) унеможливили подальші теоретичні пошуки у наповненні реальним змістом цього поняття, адже у Другій Речі Посполитій міжвоєнного періоду XX ст. навіть термін “український” був заборонений на законодавчому рівні.

Натомість польські дослідники продовжували теоретичні напрацювання у сфері “національної безпеки”. У міжвоєнній Другій Речі Посполитій осередком безпекознавчих досліджень стала низка наукових установ, серед яких – Інститут дослідження національних

справ та Східний інститут. На сторінках їх друкованих органів – “Sprawy Narodowościowe”, “Wschód/Orient”, “Biuletyn Polsko-Ukraiński” – часто аналізували міжнародні відносини в Центрально-Східній Європі, зовнішню політику Польщі, а також деякі аспекти т. зв. “орієнтацій” українського політикуму. Серед польських авторів відзначимо фаховість та обґрунтованість розвідок Т. Голувка, Л. Василевського, Є. Гедройця, В. Бончковського, А. Бохенського та інших дослідників.

Щодо Наддніпрянщини, нова сторінка у безпекознавстві започатковується після більшовицького перевороту у Російській імперії – невизнання держави європейськими країнами, боротьба на внутрішній арені із національними рухами та політичною опозицією, бажання поширити комуністичні ідеї на інші держави та ін. фактори привели до початку масового використання цього терміну в тогочасних нормативно-правових актах. Проте тільки у 1934 р. термін “державна безпека” набув нового політичного підтексту, що пов’язано із утворенням при НКВС СРСР Головного управління державної безпеки.

У 1936 р. термін “державна безпека” введено до Конституції СРСР. Зокрема ст. 14 Основного закону констатувала: “До відання Союзу Радянських Соціалістичних Республік в особі його найвищих органів державної влади та органів державного управління підлягають: а) представництво СРСР у міжнародних зносинах, висновок, ратифікація і денонсація договорів СРСР з іншими державами, встановлення загального порядку у взаєминах союзних республік з іноземними державами; б) питання війни і миру; в) прийняття до складу СРСР нових республік; г) контроль за додержанням Конституції СРСР і забезпечення відповідності Конституцій союзних республік з Конституцією СРСР; д) затвердження змін кордонів між союзними республіками; е) затвердження утворення нових автономних республік і автономних областей у складі союзних республік; ж) організація оборони СРСР, керівництво всіма Збройними Силами СРСР, встановлення керівних основ організації військових формувань союзних республік; з) зовнішня торгівля на основі державної монополії; і) охорона державної безпеки [2].

У цей же період сформовано перші радянські наукові т. зв. “безпекові школи”. Учені починають тлумачити “державну безпеку” як “стан непорушності суспільно-політичного устрою” та комуністичного режиму загалом, територіальної цілісності країни у контексті внутрішньої і зовнішньої політики. У такому симбіозі “державна безпека” – це комплекс заходів, які здійснюються органами державної влади для захисту державного та суспільного устрою, територіальної недоторканності й незалежності держави від “підривної діяльності ворожих комуністичному ладу буржуазних спецслужб”, а також від противників існуючого устрою усередині країни.

Під визначення “ворожих” підпадали усі неугідні існуючому радянському режиму: які цілі “буржуазні” держави так і політичні партії, громадські організації. Не стали винятком політичні партії Західної України у міжвоєнний період ХХ ст., які трактувалися режіомо як “буржуазно-націоналістичні”, антинародні та реакційні. Автори серії брошур “Західно-українська контрреволюція в підготовці війни проти СРСР”, “Саботажники

визвольного руху-інтервенти”, “З хрестом і мавзером проти радянської України (про католицькі партії укр.[аїнської] буржуазії Західної України)” мали на меті ознайомити “зі знаряддям підготовки інтервенції, з методами обдурювання широких верств трудящих з використанням релігійного та націоналістичного дурману і всякої соціальної демагогії, що до неї вдаються буржуазні партії Західної України, з їхньою програмою і тактикою, викрити справжнє обличчя західно-українських льокаїв польських інтервентів” [3].

Упродовж 1950 – першій половині 1980-х рр. радянські “безпекові школи” починають запозичати провідні ідеї “буржуазних” західних концепцій. Під їх впливом у період “гласності”, “перебудови” та “демократизації” в СРСР, особливо на зламі 1980 – 1990-х рр., у країні розгорнулася масова критика органів державної безпеки. Саме тоді термін “державна безпека” (де-факто, безпека політичного режиму й вищої партійної номенклатури) став розглядатися радянськими науковцями значно ширше, ніж “безпека суспільства”.

У дослідженнях західних політологічних шкіл другої половини ХХ ст. поняття “державна безпека” і “національна безпека” асоціюються здебільшого із військово-політичними чинниками. Р. Розенкранс [4], Дж. Міршаймер [5], [6], [7], [8], К. Грей [9], Г. Моргентхау [10] та ін. обґрунтовували тісний взаємозв’язок військових факторів із “національного безпекою” держави. Проте надалі представники ліберального та неоліберального напрямів теорії міжнародних відносин (Р. Ульман [11], Е. Тікнер [12], Б. Бузан [13], Р. Кеохейн [14], [15], Дж. Най [16], Дж. Розенау [17] та ін.) відійшли від напрацювань попередників часів “холодної війни” та конкретизували визначення терміну “національна безпека”, пов’язуючи його не тільки із військовою складовою, але й цілим комплексом інших проблем – безпеки економічної, екологічної, культурної і суспільної/соціальної.

Концепція Р. Ульмана та Б. Бузана та ін. західних вчених, як влучно відзначають сучасні науковці, заклали підґрунтя нового напрямку у безпекознавстві, що згодом отримав назву “безпека людини”. Цей термін офіційно чи не вперше використано у “Звіті про розвиток людства” (1994 р.) в рамках “Програми розвитку ООН”, а також “Хартії європейської безпеки”, ухваленій на саміті ОБСЄ в Стамбулі 19 листопада 1999 р. Водночас в офіційних документах ОБСЄ активно застосовується і поняття “людський вимір”, яке за змістом відповідає поняттю “безпека людини”.

Відновлення української державності у 1991 р. започаткувало діаметрально протилежний підхід до поняття “безпеки”, ніж в останні роки існування СРСР. Тоді ж із наукового обігу практично вийшов доробок радянської історіографії, оскільки тогочасні вчені не розробляли категорію “національна безпека”, яку на практиці заміняли терміном “безпека СРСР”, “державна безпека”. Також залишилися осторонь такі важливі у загальноприйнятому розумінні компоненти національної безпеки, як безпека суспільства й особистості.

Проаналізувавши стан українського безпекознавства, академік НАН України В. Горбулін констатував: “Ефективність функціонування системи управління національною безпекою (СУНБ) значною мірою визначається як станом розробленості теорії національної без-

пеки, так і рівнем впровадження у практику відповідних методів, методик, моделей, механізмів, принципів тощо. В Україні теорія національної безпеки сьогодні знаходиться в стадії активного формування й динамічного розвитку, що зумовлене стрімким розвитком процесів глобалізації, інтенсивним наростанням загроз у багатьох сферах життєдіяльності особи, суспільства й держави, ускладненням їхніх взаємозв'язків. Водночас спостерігається тенденція зростання складності СУНБ. Вона знаходиться у стадії глибокої трансформації і, з одного боку, набуває багаторівневого, багатогоцілового, ієрархічного характеру, а з іншого – потребує розробки нових підходів і методів для забезпечення функцій ефективного передбачення, прогнозування, планування, побудови сценаріїв розвитку тощо” [18, с. 5 – 6].

Відзначимо, що у 1990-х рр., а також у подальші роки починають формуватися перші безпекознавчі центри та школи. Зокрема при РНБО створюються науково-дослідні установи: Національний інститут проблем міжнародної безпеки, Інститут проблем національної безпеки та Національний інститут стратегічних досліджень, Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції України. Постають також відповідні наукові установи Національної академії наук України, відомчі та регіональні наукові й інформаційно-аналітичні центри й установи, громадські організації тощо. “За роки існування ця система показала свою життєздатність, спроможність вирішувати складні наукові та практичні проблеми у сфері національної безпеки, в ній склалася відповідна кооперація науково-дослідних установ і раціональний поділ праці між ними в інтересах як РНБОУ, так і інших органів державної влади, здорова конкуренція ідей, наукових і практичних результатів, – відзначають вчені. – Разом з тим, раз по раз виникає необхідність переконувати “нові команди” в доцільності існування цієї системи, доказувати її склад, структуру, завдання та функції, іноді захищати від необґрунтованих модернізацій тощо” [18, с. 6].

Упродовж першої половини 1990-х рр. свою доцільність існування доводила також Рада національної безпеки і оборони, яка остаточно уконституювалася у період президентства Л. Кучми. Саме цьому державному органу доводилося безпосередньо або ж опосередковано вирішувати проблеми зовнішньополітичного вибору Української держави, розподілу Чорноморського флоту, проводити скорочення чисельності Збройних Сил України, закладати основи силових відомств тощо.

Іншим важливим центром безпекознавства став заснований у 1992 р. у системі НАН України Інститут стратегічних досліджень (директор І. Пирожков, згодом – Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД). Після зміни підпорядкування і переходу під опіку РНБОУ, уточнено мету та завдання наукової інституції, а науковців переорієнтовано на розвиток безпекознавства. На сьогодні НІСД перебуває у підпорядкуванні Президента України Його основними завданнями є: організаційне, методичне та наукове супроводження підготовки проектів щорічних послань Президента України до Верховної Ради України; наукове обґрунтування, аналіз та оцінка проблем і перспектив суспільно-політичного розвитку України; наукове супроводження здійснення Президентом України, Радою національної безпеки і оборони України повноважень у сфері націо-

нальної безпеки України; дослідження проблемних питань економічного, демографічного, соціального, гуманітарного, етнополітичного, воєнно-політичного, зовнішньополітичного, інформаційного, екологічного розвитку України; дослідження та моніторинг регіональних аспектів суспільного розвитку; наукова експертиза проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів, державних заходів соціально-політичного спрямування; публікація результатів наукових досліджень, оперативне видання матеріалів з основних напрямів наукової діяльності Інституту [18].

Національний інститут проблем міжнародної безпеки (заснований у 2001 р.), розпочав роботу ще у 1997 р. (займався полагодженням українсько-російських відносин). Вчені інституту брали активну участь у підготовці угоди про умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, розробці проекту Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією та інших важливих нормативно-правових документів. Серед досягнень колективу – розробка Стратегії національної безпеки України, участь у розробці проекту Закону України “Про основи національної безпеки України”, підготовка щорічних послань Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє та зовнішнє становище.

Важливий науковий осередок безпекознавства – Інститут проблем національної безпеки (ІПНБ), утворений наприкінці 2003 р. на основі Українського інституту досліджень навколишнього середовища і ресурсів НАН України. Інститут створювався з метою забезпечення розроблення наукових засад національної безпеки, підвищення наукової обґрунтованості та ефективності державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності, а також для поліпшення консультативно-дорадчого забезпечення діяльності Президента України та Ради національної безпеки і оборони України із зазначених питань [19]. Проте у 2010 р. Президент України В. Янукович ліквідував інститут.

Колишній директор ІПНБ – В. Горбулін, проаналізувавши стан національної безпеки Української держави, виділив основні проблеми науковців та влади, якими на сучасному етапі українського державотворення стали:

1. Недосконалість державного управління у сфері національної безпеки, насамперед щодо організації та координації виконання науково-дослідних робіт, ефективного використання їхніх результатів;

2. Інерційність і консерватизм СНБ щодо впровадження сучасних принципів, методів, методик, моделей, механізмів, насамперед стратегічного планування та управління, в державне управління і як результат невідповідності і неадекватності її реакції на зміни у сфері національної безпеки;

3. Нечіткість і недостатня обґрунтованість пріоритетів, цілей, завдань, структури РНБОУ та її системи, відсутність концепції, стратегії та моделі їхнього розвитку в середньостроковій і довгостроковій перспективах;

4. Порушення збалансованості між аналітичною та науково-методологічною роботою в системі в бік інформаційно-аналітичної складової, перетворення наукових

установ в адміністративний придаток Апарату РНБОУ, підміна стратегічних завдань поточними й тактичними;

5. Значна плинність складу РНБОУ та його Апарату і відсутність необхідної послідовності, перманентності, узгодженості в діях кожної нової команди, в тому числі щодо науково-методологічного та інформаційно-аналітичного забезпечення РНБОУ;

6. Суттєва невизначеність і специфічність процесів, що відбуваються в цій сфері, їх велика складність, обмежені можливості щодо застосування досвіду інших країн і водночас самостійного вирішення глобальних проблем;

7. Втрата інтелектуального потенціалу та іміджу, розрив поколінь науковців у провідних наукових установах системи внаслідок їх незадовільного фінансування, технологічної оснащеності й невпевненості співробітників системи у майбутньому;

8. Нестабільність внутрішньополітичної ситуації та відсутність консенсусу серед політичної еліти з визначальних проблем розвитку країни, щодо призначення РНБОУ та системи, зокрема, в контексті конституційної та адміністративної реформ;

9. Недостатня затребуваність потенціалу громадських організацій, НАНУ та інших державних академій, наукових установ Міносвіти й інших міністерств і відомств;

10. Небажання, нерозуміння, часто недовіра з боку осіб, що приймають рішення (ОПР), сприймати та втілювати у життя рекомендації експертів і науковців, недостатність в ОПР необхідного стратегічного мислення та політичної волі, а з іншого боку – недостатня обґрунтованість пропозицій, прогнозів та інших інтелектуальних продуктів, що формуються експертами в інтересах СНБ;

11. Недостатній професійний рівень замовників науково-методологічної та інформаційно-аналітичної продукції тощо [20, с. 5 – 6].

Заслужують на увагу також інші наукові осередки безпекознавства, які опосередковано досліджують комплекс проблем пов'язаних із забезпеченням національної безпеки України. Зокрема Інститут політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса у політологічному дискурсі розробляє проблеми пов'язані із внутрішньою і зовнішньою політикою України. Український інститут національної пам'яті досліджує потенційні загрози безпеці нашої держави у руслі гуманітарної політики Української держави. Безпекознавством займаються також недержавні інституції. Яскравий приклад – Центр Разумкова, який декілька номерів збірника “Національна безпека і оборона” присвятив питанням безпекознавства.

Отже, підсумовуючи напрацювання вітчизняних науковців, відзначимо, що термін “національна безпека” використовується у декількох вимірах: військовому, інформаційному, екологічному, соціально-економічному та ін. Зокрема українських дослідників С. Пирожков, виокремлює п'ять структурних аспектів національної безпеки: державно-політичний; соціально-економічний; національно-культурний; екологічний; інформаційний.

Починаючи з 90-х рр. ХХ ст. основна увага вчених приділялася оборонному військовому потенціалу нашої держави. У працях В. Богдановича [21] О. Бодрука [22]

Ю. Калагіна [23], В. Ліпкана [24] Г. Новицького [25], Л. Хилько [26] та ін. дослідників та публіцистів окреслено складові оборонного потенціалу та шляхи підвищення їх показників. Основна увага сконцентрована на проблемі підготовки силових структур держави до можливого військового конфлікту. Зокрема В. Пасічко констатував, що “проблеми, пов'язані із забезпеченням воєнної безпеки нашої держави, були актуальними з перших днів незалежності України. За нинішньої воєнно-політичної обстановки у світі, коли багато країн не виключає можливості використання збройних сил задля реалізації своїх національних інтересів, та з появою нових загроз, пов'язаних з діяльністю міжнародних терористичних угруповань, саме оборонна сфера стає однією з найважливіших складових забезпечення необхідних умов життєдіяльності і розвитку суспільства” [27].

На сьогодні все частіше військову безпеку науковці поєднують із політичними чинниками. Різноманітні тенденції співвідношення чисельності “корінних” національностей та “некорінних”, наявність двох і більше мов на території регіону, різниця у виробничій інфраструктурі, зміни в ієрархії управління тощо – далеко не вичерпний перелік факторів, які, на думку вчених, впливають на рівень безпеки держави [28].

На зламі ХХ – ХХІ ст. у суспільстві поглибилися дискусії щодо необхідності запровадження Стратегії національної безпеки Української держави, адже “неправовий реалізм сьогодення в безпековій площині... зумовлений саме відсутністю належної правової бази та єдиних воєнно-стратегічних підходів щодо виявлення в сучасних умовах і запобігання чи відвернення та нейтралізації загроз воєнного характеру” [29, с. 23]. Ухвалення Стратегії в останні роки повинно було б засвідчити на думку О. Литвиненка “розуміння керівництвом держави важливості вирішення проблем національної безпеки, послідовність державної політики, спрямованої на європейську інтеграцію, утвердження демократичних цінностей, ефективний захист прав і свобод громадян, забезпечення дієздатності державних інститутів” [30, с. 32].

Проблема забезпечення національної безпеки у соціально-економічній площині упродовж останніх двадцяти років викликала постійні дискусії у наукових колах. У роботах В. Гошовської [31], В. Куценка [32], М. Долішнього [33], А. Сухорукова [34], О. Хомри [35], В. Шлемка [36], Н. Яценко [37] та ін. визначено пріоритети економічного розвитку нашої держави у контексті національної безпеки. Серед наукових публікацій останніх років виділимо роботи, присвячені аналізу ведення інформаційно-психологічної боротьби і проблем інформаційно-психологічної безпеки, які при цьому виникають, досліджуються характерні риси, шляхи та механізми свідомої чи несвідомої міфологізації суспільної свідомості, аналізуються вагомі аспекти інформаційної безпеки у процесі політичної комунікації, зокрема, мовного політичного маніпулювання, досліджуються методи та засоби формування друкованими ЗМІ громадської думки в Україні відносно політичних сил держави, виявляються засоби ведення і наслідки інформаційних війн та ін.

Ще складнішим питанням для науковців та громадсько-політичних діячів у контексті забезпечення національної безпеки України стала проблема зовнішньопо-

літичного вибору нашої держави. Немає необхідності наводити перелік наукових студій українських вчених, адже за роки незалежності їх кількість вимірюється сотнями, а той тисячами, більшість із яких позбавлені науковості та використовуються політичними силами для обґрунтування власних цілей. Проте принагідно відзначимо, що велика кількість досліджень присвячена співпраці України з НАТО (оцінки авторів – діаметрально протилежні: від однозначного схвалення до різкої критики), геополітичному суперництву Росії та НАТО та впливу цих відносин на Українську державу [38], процесу формування європейської безпеки на принципах та цінностях концепції євроатлантизму [39]. Не менше запитань викликає проблема входження нашої держави до ЄС, співпраця із ЄС, особливо у економічній сфері.

Таким чином, огляд досліджуваної проблеми засвідчив, що на сьогодні окремі аспекти теми відображені в українській історіографії, проте відсутнє комплексне дослідження, яке б присвячувалося проблемі державної політики України щодо забезпечення безпеки її громадян та суверенітету держави.

В українській політичній думці перші кроки на шляху до осмислення поняття “державна безпека”, “національна безпека” були здійснені наприкінці XIX – на початку XX ст. відомими українськими громадсько-політичними діячами, істориками. Надалі удосліджувана проблема привертала посилену увагу громадськості у роки масштабних військових конфліктів, зокрема Першої та Другої світової воєн, українсько-польської війни 1918 – 1919 рр., Жовтневої революції 1917 р. в Російській імперії. У ці періоди у термін “національна безпека” передусім вкладали військові аспекти та зовнішньополітичну складову.

Після завершення Другої світової війни дослідження комплексу проблем, пов'язаних із безпекознавством посилювалося. Проте в СРСР і на Заході науковці пішли відмінними шляхами: перші вкладали у поняття “національна безпека” передусім безпеку держави, другі, крім цього аспекту проблеми, ще й особисту безпеку людини. На сьогодні, після відновлення державної незалежності України, різні аспекти досліджуваної проблеми викликали гостру дискусію у представників різних шкіл та напрямів, що посилює актуальність дисертаційного дослідження.

Список використаних джерел

1. Полтораков О. Реконцептуалізація поняття “безпека” в сучасному політико-політологічному дискурсі / О. Полтораков // Політичний менеджмент. – 2009. – № 5. – С. 19 – 21.
2. Конституція (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик. – М., 1937. – 15 с.
3. Зимний Я. Запроданці польського фашизму (УНДО-інтервенти) / Я. Зимний. – Харків, 1933. – 62 с.
4. Rosecrance R. A new concert of powers / Rosecrance R. // Foreign Affairs. – 1992. – Vol 71. – № 2. – P. 64 – 82.
5. Rosecrance R. International Relations: Peace or War? / Rosecrance R. – New York, 1973. – 334 p.
6. Mearsheimer J. A realist reply / Mearsheimer J. // International Security. – Summer 1995. – Vol. 20. – № 1. – P. 82 – 93.
7. Mearsheimer J. Back to the future: instability in Europe after the cold war / Mearsheimer J. // International Security. – Summer 1990. – Vol. 15. – № 1. – P. 5 – 57.
8. Mearsheimer J. Correspondence: back to the future, Part II / Mearsheimer J. // International Security. – Fall 1990. – Vol. 15. № 1. – P. 194 – 199.
9. Mearsheimer J. The false promise of international institutions / Mearsheimer J. // International Security. – Winter 1994/1995. – Vol. 19. – № 3. – P. 5 – 49.

10. Morgenthau H. Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace. – 6 edition / Morgenthau H. – New York : Alfred A. Knopf, 1985. – 688 p.

11. Ullman R. Redefining Security / Ullman R. // International Security. – 1983. – Vol. 8. – № 1. – P. 129 – 153;

12. Тикнер Э. Переосмысливая проблемы безопасности // Теория международных отношений на рубеже столетий / Под ред. К. Буса и С. Смита; Пер. с англ. / Общ. ред. П. А. Цыганкова / Тикнер Э. – М., 2002. – С. 185 – 207.

13. Buzan B. People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post – Cold War Era / Buzan B. – London, 1991. – 393 p.

14. Keohane R. Power and Interdependence in the Information Age / Keohane R. // Foreign Affairs. – September / October – 1998. – V. 77. – № 5. – P. 81 – 94.

15. Keohane R. Transnational Relations and World Politics / Keohane R. – Cambridge, 1972. – 428 p.

16. Най Дж. Транснациональные отношения и мировая политика // Теория международных отношений: Хрестоматия / Сост. науч. ред. и коммент. П. А. Цыганкова / Най Дж. – Москва, 2002. – С. 152 – 167.

17. Rosenau J. Turbulence in World Politics. A Theory of Change and Continuity / Rosenau J. – Princeton, 1990. – 490 p.

18. Горбулін В. Національна безпека України: етапи становлення та проблеми наукового й інформаційно-аналітичного забезпечення / В. Горбулін // Національна безпека: Український вимір. – 2008. – Вип. 1 – 2. – С. 5 – 6.

19. Національний інститут стратегічних досліджень // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/presentation.html>

20. Про Інститут проблем національної безпеки: Указ Президента України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1396/2003>

21. Горбулін В. Національна безпека України: етапи становлення та проблеми наукового й інформаційно-аналітичного забезпечення / В. Горбулін // Національна безпека: Український вимір. – 2008. – Вип. 1 – 2. – С. 5 – 6.

22. Богданович В. Теоретические основы анализа проблем национальной безопасности государства в военной сфере: Моногр. / В. Богданович. – К. : Основа, 2006. – 296 с.

23. Бодрук О. Ядерне розброєння України у світлі нових світових тенденцій / О. Будрук // Воєнна історія. – Київ, 2003. – № 5. – С. 5 – 12.

24. Калагін Ю. Військова служба за контрактом (соціальний вимір): монографія / Ю. А. Калагін. – Х. : ХУПС, 2008. – 278 с.

25. Ліпкан В. Теорія національної безпеки [Текст]: підручник / В. Ліпкан. – Київ: КНТ, 2009. – 525 с.

26. Новицький Г. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України: монографія / Г. В. Новицький. – К. : Інтертехнологія, 2008. – 496 с.

27. Ліпкан В. Сутність та зміст управління системою національної безпеки / В. Ліпкан // Правова держава. – 2003. – Вип. 14. – С. 257 – 266.

28. Пасічко В. Обороздатність держави: теоретичні основи системного дослідження / В. Пасічко // Політичний менеджмент. – 2008. – № 2. – С. 135 – 137.

29. Мануйлов Є. Національні інтереси й національна безпека: до проблеми адекватності розуміння сутності категорій / Олександр Дзьобань, Євген Мануйлов // Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. Соціальна філософія, психологія. – Харків: ХУПС, 2006. – Вип. 1(25). – С. 23 – 28.

30. Кремень В. Політична безпека України: концептуальні засади та система забезпечення: Монографія / Кремень В. Г., Бінько І. Ф., Головащенко С. І. – К. : МАУП, 1998. – 215 с.

31. Гошовська В. Соціальна домінація національної безпеки / В. Гошовська // Стратегічна панорама – 2003. – № 2. – С. 94 – 99.

32. Куценко В. Освіта як фактор стабільності та національної безпеки України / Куценко В., Удовиченко В., Опалева І. // Економіка України. – 1998. – № 1. – С. 12 – 21.

33. Долішній М. Регіональна політика на рубежі XX–XXI століть: нові пріоритети / М. І. Долішній. – К. : Наук. думка, 2006. – 512 с.

34. Сухоруков А. Економічна безпека України в умовах сучасних гео економічних змін / А. Сухоруков // Стратегічна панорама. – 2007. – № 2. – С. 30 – 44.

35. Хомра О. Соціальна безпека: виклики, загрози, критерії / О. У. Хомра, Т. Є. Русанова // Стратегічна панорама. – 2004. –

- № 1. – С. 73 – 79.
36. Шлемко В. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія / В. Шлемко, І. Бінько. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.
37. Яценко Н. Регіональна економічна безпека у контексті національної економічної безпеки / Н. Яценко // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – № 2. – С. 3 – 6.
38. Перепелиця Г. Без'ядерний статус і національна безпека України / Г. Перепелиця // Воєнна безпека – 1998. – № 6. – С. 107 – 115.
39. Бодрук О. Національна безпека України: історія і сучасність: монографія / Бодрук О. С., Вradий В. О., Гончаренко О. М. та ін. – К.: ICEMB, 1993. – 120 с.
- References**
- Poltorakov O. Rekonceptualizaciya ponyattya "bezpeka" v suchasnomu polityko-ekonomichnomu dyskursi / O. Poltorakov // Politychnij menedzment. – 2009. – № 5. – С. 19 – 21.
 - Konstytuciya (Osnovnyj Zakon) Sojuza Sovetskih Sotsialisticheskikh Respublik. – М., 1937. – 15 с.
 - Zymnyj Ya. Zaprodanci pol's'kogo fashizmu (UNDO-interventy) / Ya. Zymnyj – Harkiv, 1933. – 62 s.
 - Rosecrance R. A new concert of powers / Rosecrance R. // Foreign Affairs. – 1992. – Vol 71. – № 2. – P. 64 – 82.
 - Rosecrance R. International Relations: Peace or War? / Rosecrance R. – New York, 1973. – 334 p.
 - Mearsheimer J. A realist reply / Mearsheimer J. // International Security. – Summer 1995. – Vol. 20. – № 1. – P. 82 – 93.
 - Mearsheimer J. Back to the future: instability in Europe after the cold war / Mearsheimer J. // International Security. – Summer 1990. – Vol. 15. – № 1. – P. 5 – 57.
 - Mearsheimer J. Correspondence: back to the future, Part II / Mearsheimer J. // International Security. – Fall 1990. – Vol. 15. № 1. – P. 194 – 199.
 - Mearsheimer J. The false promise of international institutions / Mearsheimer J. // International Security. – Winter 1994/1995. – Vol. 19. – № 3. – P. 5 – 49.
 - Morgenthau H. Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace. – 6 edition / Morgenthau H. – New York: Alfred A. Knopf, 1985. – 688 p.
 - Ullman R. Redefining Security / Ullman R. // International Security. – 1983. – Vol. 8. – № 1. – P. 129 – 153;
 - Tikner E. Pereosmyslivaya problemu bezopasnosti // Teoriya mezhdunarodnih otnoshenij na rubeze stoletij / Red. K. Busa I O. Smita: Per. S angl. / Obsch. red. P.A. Tsygankova / E. Tikner – М., 2002. – С. 185 – 207.
 - Buzan B. People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post – Cold War Era / Buzan B. – London, 1991. – 393 p.
 - Keohane R. Power and Interdependence in the Information Age / Keohane R. // Foreign Affairs. – September / October – 1998. – V. 77. – № 5. – P. 81 – 94.
 - Keohane R. Transnational Relations and World Politics / Keohane R. – Cambridge, 1972. – 428 p.
 - Naj Dz. Transnatsionalnye otnosheniya i mirovaya politika // Teoriya mezhdunarodnih otnoshenij: Hrestomatiya / Nauch. red. P.A. Tsygankova / Dz. Naj– Moskva, 2002. – S. 152 – 167.
 - Rosenau J. Turbulence in World Politics. A Theory of Change and Continuity / Rosenau J. – Princeton, 1990. – 490 p.
 - Gorbulin V. Natsional'na bezpeka Ukrainy: etapy stanovlennya ta problemy naukovogo ta informacijno-analitychnogo zabezpechennya / V. Gorbulin // Natsional'na bezpeka: Ukraïns'kyj vymir. – 2008. – Vyp. 1 – 2. – S. 5 – 6.
 - Natsionalnyj instytut strategichnyh doslidzen' // [Elektronnyj resurs]. – Rezym dostupu: <http://www.niss.gov.ua/presentation.html>
 - Pro Instytut natsional'noj bezpeky : Ukaz Prezydenta Ukraïny // [Elektronnyj resurs]. – Rezym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1396/2003>
 - Gorbulin V. Natsional'na bezpeka Ukrainy: etapy stanovlennya ta problemy naukovogo ta informacijno-analitychnogo zabezpechennya / V. Gorbulin // Natsional'na bezpeka: Ukraïns'kyj vymir. – 2008. – Vyp. 1 – 2. – S. 5 – 6.
 - Bogdanovych V. Teoreticheskie osnovy analiza problem natsionalnoj bezopasnosti gosudarstva v voennoj sfere : Monogr. / V. Bogdanovych. – K., 2006. – 296 s.
 - Budruk O. Yaderne rozzbrojennya Ukrainy u svitli novyh svitovyh tendencij / O. Budruk // Voenna istoriya. – K, 2003. – № 5. – S. 5 – 12.
 - Kalagin Ju. Vijskova sluzba za kontraktom (social'nyj vymir): monografiya / Ju. Kalagin. – H.: HUPS, 2008. – 278 s.
 - Lipkan V. Teoriya natsionalnoj bezpeky [Tekst]: pidruchnyk / V. Lipkan – K: KNT, 2009. – 525 s.
 - Novyc'kyj G. Teoretyko-pravovi osnovy zabezpechennya natsionalnoj bezpeky Ukraïny: monografiya / G. Novyc'kyj. – K., 2008. – 496 s.
 - Lipkan V. Sutnist' na zmist upravlinnya systemoju natsionalnoj bezpeky / V. Lipkan // Pravova derzava. – 2003. – Vyp. 14. – S. 257 – 266.
 - Pasichko V. Oboronozdatnist' derzavy: teoretychni osnovy systemnogo doslidzennya / V. Pasichko // Politychnij menedzment. – 2008. – № 2. – S. 135 – 137.
 - Manujlov E. Natsional'ni interesy j natsional'na bezpeka: do problemy adekvatnosti rozuminnya sutnosti kategorij / O. Dzjoban, E. Manujlov // Naukovi zapysky Harkivs'kogo universytetu Povityryanyh Syl. Sotsial'na filozofiya, psihologiya. – Harkiv: HUPS, 2006. – Vyp. 1(25). – S. 23 – 28.
 - Kremen V. Politychna bezpeka Ukrainy: konceptual'ni zasady ta systemy zabezpechennya: Monografiya / Kremen V., Golovaschenko V. ta in – K.: MAUP, 1998. – 215 s.
 - Goshovs'ka V. Sotsialna dominanta natsionalnoj bezpeky / V. Goshovs'ka // Strategichna panorama – 2003. – № 2. – S. 94 – 99.
 - Kutsenko V. Osvita yak faktor stabilnosti ta natsionalnoj bezpeky Ukrainy / Kutsenko V., Udovychenko V., Opaleva I. // Ekonomika Ukrainy. – 1998. – № 1. – S. 12 – 21.
 - Dolishnyj M. Regionalna polityka na rubezhi XX–XXI stolit': novi priorytety / Dolishnyj M. – K., 2006. – 512 s.
 - Suhorukov A. Ekonomichna bezpeka Ukrainy v umovah suchasnih geoekonomichnyh zmin / A. Suhorukov // Strategichna panorama. – 2007. – № 2. – S. 30 – 44.
 - Homra O. Sotsialna bezpeka: vyklyky, zagrozu, kruterij / O. Homra, T. Rusanova // Strategichna panorama. – 2004. – № 1. – S. 73 – 79.
 - Shlemko V. Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist' I napryamky zabezpechennya: monografiya / V. Shlemko – K.: NISD, 1997. – 144 s.
 - Yatsenko N. Regionalna ekonomichna bezpeka u konteksti y konkretni natsionalnoj ekonomichnoj bezpeky / Yatsenko N. // Aktualni problemy ekonomiky. – 2002. – № 2. – S. 3 – 6.
 - Perpelytsya G. Bez'jadernij status i natsionalna bezpeka Ukrainy / Perpelytsya G. // Voenna bezpeka – 1998. – № 6. – S. 107 – 115.
 - Bodruk O. Natsionalna bezpeka Ukrainy: istoriya I suchasnist': monografiya/ Bodruk O.S., Vradiy V.O., Goncharenko M.O. ta in. – K.: ICEMB, 1993. – 120 s.
- Kuras A.I., The junior research worker of theoretical and appropriate problems of politology department, Institute of Political and Ethnic Studies I.F. Kuras (Ukraine, Kyiv), artemkuras@ukr.net**
- The basic domestic concepts and schools of the national security**
- The author analyses the basic issues of the national securities threat, the author makes the historical analysis of the development of the term "national security". It is emphasized that this term was analyzed by famous Ukrainian politicians, philosophers, scientists. It is stressed that there are several institutions that contributed much to the development of studying such a pressing problem as national security, among them are National institute of international security problems, Institute of national security problems, I. Kuras Institute of political and ethnonational issues. The author analyses the basic issues that contribute into the worsening of the national security state. The characteristic features of contemporary demographic situation in Ukraine are the following mainstream tendencies: depopulation, high level of mortality, low level of life expectancy, aging of population, high level of infant mortality, mass labor migration abroad.
- Keywords:** security, national security, the concept of national security, national security of Ukraine
- Курас А. И., младший научный сотрудник отдела отдела теоретических и прикладных проблем политологии, Институт политических и этнонациональных исследований им. И. Ф. Кураса (Украина, Киев), artemkuras@ukr.net**
- Основные отечественные концепции и школы национальной безопасности**
- Проанализированы основные концепции относительно изучения понятия "безопасность", которые были представлены в свое время известными украинскими общественными деятелями и политиками. Доказано, что термин "безопасность" стал чаще появляться в научной мысли во время Первой мировой войны и более глубоко вошел в политический дискурс после Второй мировой войны. Подчеркивается, что вопросам национальной безопасности занимались такие украинские институции как Национальный институт проблем международной безопасности, Институт проблем национальной безопаснос-

ти, Інститут политических и этнонациональных исследований им.И. Ф. Кураса.

Ключевые слова: безопасность, национальная безопасность, концепции национальной безопасности, национальная безопасность Украины.

* * *

УДК (477+71):327“20”

Черник П. П.

кандидат політичних наук, доцент, начальник кафедри іноземних мов та військового перекладу, Академія сухопутних військ ім.гетьмана Петра Сагайдачного (Україна, Львів), petro.chernyk@ukr.net

УКРАЇНА–КАНАДА: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ СУЧАСНИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВЗАЄМИН

Аналізуються українсько-канадські взаємини сучасної доби. Метою статті є показати динаміку українсько-канадських взаємин на сучасному історичному етапі. Застосовано такі методи дослідження класичної геополітики як системний, порівняльний, історичний, нормативно-ціннісний та інші. Наголошено на стратегічному характері теперішніх українсько-канадських відносин. Виокремлено важливу роль української діаспори в Канаді у формуванні та розвитку канадської зовнішньої політики стосовно України. Окреслено найважливіші напрями двосторонньої співпраці у першу чергу в економічній площині. Доведено, що Україна відіграє важливу роль у захисті національних інтересів Канади в Європі. Визначено найгостріші проблемні питання у міждержавних взаєминах та шляхи їх вирішення.

Ключові слова: двосторонні відносини, стратегічний характер, міжнародні відносини, національні інтереси, діаспора.

Зі здобуттям Україною державної незалежності, для нашої країни розпочався доволі складний та суперечливий пошук власного місця та ролі у міжнародній ієрархії. Попри проголошений зовнішньополітичний курс виключно на засадах миру та безпеки, при відсутності територіальних претензій до будь-кого з міжнародних акторів, стратегічний поступ в бік НАТО та ЄС, Україна має чимало “проблемних зон” у стосунках як з окремо взятими країнами, так і з великими геополітичними угрупованнями сучасності. На тлі нескінченних “газово-економічних воєн” з Росією, безперечно об’єктивної та не менш дошкульної критики ЄС та США щодо прав людини, стану демократії та свободи слова в нашій державі тощо, українсько-канадські взаємини виглядають чи не ідеальними.

Саме Канада однією з перших визнала незалежність української держави. Через наявну в Канаді відчутно впливову українську діаспору [1] Україна отримала, за останні два десятиліття, суттєву економічну, дипломатичну, технічну, гуманітарну допомогу тощо. Разом з тим з огляду на високу конкуренцію у сучасному світі, в першу чергу в економічній площині, виникають між нашими країнами і певні “тертя”. Саме тому, з огляду на вкрай динамічну зміну геополітичної обстановки у світі, питання вивчення сучасних українсько-канадських міждержавних взаємин є актуальним.

Отже, метою автора є показати динаміку розвитку стосунків між Україною та Канадою на сучасному етапі.

Предметом роботи є спектр ключових політичних та економічних питань взаємовідносин між нашими державами та їхні перспективи.

Методологічний інструментарій дослідження склали досягнення таких наук, як теорія міжнародних відносин і геополітика [3; 4]. Використано такі методи дослідження геополітики як системний, порівняльний, історичний, нормативно-ціннісний та ін., що дозволило

автору якісно проаналізувати емпіричний матеріал та зробити чіткі, недвозначні висновки [13, с.33–37].

Слід констатувати, що наукових досліджень з даної проблеми доволі багато. Цим питанням займалися такі дослідники як М. Дойчик [7], Е. Баран [2], В. Цимбалістий [23], В. Козик [11, с. 351], Ю. Щербак [24], Я. Коземчук [10] та інші, однак, враховуючи швидкоплинність змін взаємин між державами в сучасному світі, дана проблематика потребує більш новітніх наукових оцінок та характеристик.

Канада визнала державну незалежність України 2 грудня 1991 року – першою на той час західною країною та другою країною після Польщі. Дипломатичні відносини між Україною та Канадою були встановлені 27 січня 1992 року. З квітня 1992 року діє Посольство Канади в Україні, у листопаді 1992 року було відкрито Посольство України в Канаді, а пізніше – Генеральне консульство України в Торонто (березень 1993 року) [21].

Основні принципи та напрями розвитку відносин між двома країнами зафіксовано в “Спільній Декларації про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Канадою” [18], у “Спільній декларації про Особливе партнерство між Україною та Канадою”, підписаній у Києві 31 березня 1994 року [19], а також “Спільній декларації про подальший розвиток відносин Особливого партнерства між Україною і Канадою”, підписаній у Києві 5 грудня 2001 року [20].

Взаємини між державами у перші роки незалежності України характеризувалися активним діалогом на міждержавному рівні, символічне місце в якому належить візиту Генерал-губернатора Канади українського походження Рамона Гнатишина 28 вересня–1 жовтня 1992 року, який став першим офіційним візитом Глави Канади в Україну. Велике значення для розвитку українсько-канадських відносин у наступні роки мали також перший державний візит до Канади Президента України Леоніда Кучми 23–27 жовтня 1994 року, у ході якого була підписана “Угода про дружбу і співробітництво між Україною і Канадою” [22].

Знаковою подією у розвитку двосторонніх відносин став державний візит до Канади Президента України В. Ющенка 26–29 травня 2008 року, який продемонстрував подальше зміцнення відносин особливого партнерства між Україною та Канадою, задекларованого у відповідних двосторонніх документах [21].

Конструктивною та партнерською є взаємодія двох держав в рамках ООН та інших міжнародних організацій. Слід відзначити підтримку з боку України щодо кандидатури Канади на виборах до Ради Міжнародної організації цивільної авіації, до складу Дорадчого комітету ООН з адміністративних бюджетних питань, взаємну підтримку на виборах до Ради Міжнародної морської організації. Також Україна підтримала ініційовану Канадою резолюцію ООН щодо порушень прав людини в Ірані, яка була схвалена у листопаді 2008 року. Канада підтримала кандидатуру України під час виборів до Ради ООН з прав людини у травні 2008 р. У 2010 р. Україна сприяла обранню Канади непостійним членом РБ ООН [21].

Канада послідовно надавала нашій державі політичну та технічну підтримку у приєднанні України до СОТ. Канада стала однією з перших країн, які підписа-